Turkish Studies
International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/21 Fall 2016, p. 95-112
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11284
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: 17.11.2016 **Accepted/Kabul:** 22.12.2016
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Doç. Dr. Serdar YAVUZ

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI TIP METİNLERİNDE GEÇEN HASTALIK ADLARI ÜZERİNE

Ahmet Naim ÇİÇEKLER[**] - Mehmet GÜRLEK[*]

ÖZET

Terimler üzerine yapılan araştırmalar bilim tarihi çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Bilindiği gibi yazı dili, bilimin gelişmesinde büyük bir öneme sahiptir ve dil, bilginin edinilmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel kavramlar kişilere göre değişmez, çünkü bilginin sonraki kuşağa aktarılabilmesi için kavramlar üzerinde anlaşmak bir zorunluluktur. Türk bilim tarihine baktığımız zaman tarihi tıp metinlerinin önemli bir yer kapladığını görürüz. Öte yandan tarihi tıp metinleri üzerinde yapılan çalışmalarda karşılaşılan güçlüklerden biri metinlerde geçen tıbbî terimlerin açıklanması konusundadır. Araştırmacıların kolaylıkla ulaşabilecekleri birkaç Osmanlıca sözlük ile yetinmeleri tıbbî terimleri açıklamaya yetmediği bilinmektedir. Tıbbî terimler içinde hastalık adları önemli bir yer kaplamaktadır ve bu terimler sadece Türk terim bilimi için değil tarihsel tıp araştırmaları için de önemlidir. Anadolu'da 14. yüzyıldan itibaren tıp konulu metinlerin arttığı görülmektedir. Klasik tedavi yöntemlerine dayanan ve hastanın hayatını tehlikeye atmamak için yeni tıbbî tedavi ve müdahaleye mesafeli olan, Arap ve Fars kaynaklarını izleyen Osmanlı tıbbı, yeni tedavi yöntemleri ve bilgi arayışında olan Avrupa tıbbına yetişemedi. 19. yüzyılla birlikte Batıya yönelen Osmanlı tıbbı bu sefer tamamen yabancısı olduğu yeni bilgiyi takip edebilmek için Batı dillerini bilhassa Fransızcayı öğrenmeye başladı. İşte başlangıçta Anadolu sahasında, Arap ve Fars kaynaklarından beslenen, tıp metinlerinin yaygınlaşmaya başladığı 14. yüzyıldan Batı modeli ile eğitim veren modern tıp mekteplerinin kurulduğu 19. yüzyıla kadar egemen olan tıp anlayışı klasik Osmanlı tıbbı olarak adlandırılabilir. Bu çalışmada Klasik Osmanlı tıp külliyatı içinden 14. ve 18. yüzyıllar arasında yazılmış telif ve tercüme 21 tıp metninde dikkatimizi çeken hastalık adlarına yer verilecektir. Bu çalışmadaki amacımız Türk terim bilimine ve Türkçenin tarihsel sözvarlığı araştırmalarına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı tıbbı, tıp tarihi, terim bilimi, hastalık adları

[**] Yrd. Doç. Dr.. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, El-mek: acicekler@gmail.com
[*] Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilimi Bölümü, El-mek: mehmetgurlek@gmail.com

ON THE NAMES OF ILLNESSES IN OTTOMAN MEDICAL TEXTS

ABSTRACT

Researches on terms provide significant contributions to the studies of the history of science. As is known, the written language has a great importance in the development of science, and language is encountered as an essential element in gaining the knowledge. Scientific concepts do not change according to people, because it is an obligation to agree on terms in order to transfer knowledge to next generations. When we look at the Turkish history of science, we see that historical texts of medicine have a prominent place. On the other hand, one of the difficulties encountered while studying on historical texts of medicine is about explaining medical terms seen in texts. It is known that if researchers try to confine themselves to few Ottoman dictionaries available, this will not be enough for explaining medical terms. In these terms, names of illnesses have an important place and they are not only important for Turkish terminology, but also in historical medical researches. It is seen that the texts on medicine have increased since the 14th century in Anatolia. Ottoman medicine, which was based on classical treatment methods and was distant to new medical treatment and intervention to avoid putting the life of the patient in danger and was following Arabic and Persian sources, could not reach European medicine searching new treatment methods and knowledge. Ottoman medicine, which tended towards the West in 19th century, began to learn Western languages, especially French, in order to follow the new knowledge that it was completely foreign. The understanding of medicine which began in Anatolian land, nourished from Arabian and Persian sources, and which was dominant from the 14th when medical texts started to become widespread until 19th century when modern medical schools instructing with the Western model were established was called classical Ottoman medicine. In this research, names of illnesses from copyright and translated 21 medical texts from Classical Ottoman Corpus which were written in 14th and 18th centuries will be given place. Our aim in this study is to make a contribution to Turkish terminology and the researches of historical vocabulary of Turkish language.

STRUCTURED ABSTRACT

Medical institutions such as Bursa Yıldırım Darüşşifası (1400), Fatih Darüşşifası (1470), Ottoman Cüzzamhânes (lazar house) and Üsküdar Miskinler Tekkesi (1514), Haseki Dârüşşifası (1550), Süleymaniye Dürüşşifası and Medical School (1559) and Atik Valide Düsüşşifası show the level of development of Ottoman medicine.

Regarding the development of Ottoman medicine, Nil Sari says these in the Encyclopedia of Islam "Ottoman physicians adhered to classical Islamic medicine until the first quarter of the 18th century. Basic Works on medicine such as the works of Huneyn b. İshak, İbn Sînâ's el-Ḳānûn fi't-tıb, Ebü'l-Kāsım ez-Zehrâvî's Kitâbü't-Taśrîf, Ebû

Bekir er-Râzî's el-Ĥâvî fi't-tıb, İsmâil b. Hasan el-Cürcânî's Źaħîre-i Ħârizmşâhî, İbnü'l-Baytâr's el-CâmiØ li-müfredâti'l-edviye ve'l-aġźiye, and İbnü'n-Nefîs's el-Mûcez fi't-tıb were instructed. In addition, translations and quotations from these Works were made into Turkish."

According to Shafer, "Another tradition that is dominant in Ottoman medicine is the one based on humoralism inherited from ancient Greece. This tradition of medicine was built on the physical and philosophical meta-theory of the four elements. According to this, the human body is made up of four humors, namely four liquids, which are blood (air), phlegm (water), black bile (earth) and yellow bile (fire). When an illness, which is an imbalance in the body, arose, the physician's task was to diagnose which of the four liquids was surplus or deficient and try to develop a treatment that would compensate it. "

As Erdağı Doğuer has stated, "... the researches to be made on the texts of historical medicine bring forth new perspectives for Turkish, while at the same time the distinctive features of the texts in different genres in historical periods of Turkish language will emerge. This diversity will contribute to the vocabulary of the Turkish language, the terminology of various scientific branches, and the determination of different grammatical uses ".

The evaluation of Turkish in respect to the terminology of historical of medicine texts will make important contributions to the historical dictionary of Turkish language. Although studies on the vocabulary of Turkish medical manuscripts have recently increased, we can say that the studies on medical terminology are still not rich.

It is seen that the texts on medicine have increased since the 14th century in Anatolia. Ottoman medicine, which was based on classical treatment methods and was distant to new medical treatment and intervention to avoid putting the life of the patient in danger and was following Arabic and Persian sources, could not reach European medicine searching new treatment methods and knowledge. Ottoman medicine, which tended towards the West in 19th century, began to learn Western languages, especially French, in order to follow the new knowledge that it was completely foreign. The understanding of medicine which began in Anatolian land, nourished from Arabian and Persian sources, and which was dominant from the 14th when medical texts started to become widespread until 19th century when modern medical schools instructing with the Western model were established was called classical Ottoman medicine. There are many issues that await researchers in classical medicine which left a vast body of medicine behind, and one of them is medical terminology.

Starting from these thoughts, the names of the diseases included in the medical manuscripts written between 14th and 18th centuries in the Ottoman Empire has become the subject of this study. Various studies, some of which were graduate studies, have been carried out on some of the examined medical manuscripts. Below the medical texts examined are given sequentially, the period and the author information are shown in parentheses and at the end of the study, the abbreviations and the copy information are explained:

1. Edviye-i Müfrede (14. yy- İshâk bin Murâd)

2. Hulâsa (14. yy - Hekim Bereket)
3. Kemâliyye (14. yy – Şirvanlı Mahmud)
4. Kitâb-ı Tıbb-ı Latîf (14. yy - Müellifi bilinmiyor)
5. Teshîl (14. yy – Hacı Paşa)
6. Müntahab-ı Şifâ (14. yy – Hacı Paşa)
7. Terceme-i Akrabadin (15. yy - Sabuncuoğlu Şerefeddin)
8. Kitâb-ı Hulâsa-i Tıb (15. yy - Cerrâh Mesud)
9. Terceme-i Kâmilü's-Sınâa (15. yy - Müellifi bilinmiyor)
10. Risâle-i Haśatü'l-külye ve'l-mesâne (15. yy - Ahi Çelebi)
11. Müntehab-ı fi't-tıb (15. yy - Abdülvehab bin Yusuf)
12. Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i nûru'l-uyûn (15. yy - Müellifi bilinmiyor)
13. Kitâb-ı Hükemâ-yı Tertîb-i Muâlece (15. yy - Müellifi bilinmiyor)
14. Alâim-i Cerrâhîn (16. yy - İbrahim bin Abdullah)
15. Cerrâh-nâme (16. yy - Müellifi bilinmiyor)
16. Envâ'-ı Emrâz (16. yy - Müellifi bilinmiyor)
17. Menâfi'ün-nâs (16. yy - Kaysunizâde Nidâî Muhammed Çelebi)
18. Kitâbü't-tıbb (16. yy - Şeyhi Mehmed Efendi)
19. Vasiyyet-nâme-i Kehhâlîn (16. yy – Ebubekir bin Nurullah)
20. Tuhfetü'l-Erîbi'n-Nâfia li'r-Rûhânî ve't-tabîb (17. yy - Hezârfen Hüseyin Efendi)
21. Gâyetü'l-Müntehâ fi-Tedbiri'l-Merzâ (18. yy - Müderris Hasan Efendi)

Turkish Language, which proved with *Kutadgu Bilig* that it is a scientific language, has also a rich terminology in works created in the following centuries. Historical texts of medicine are good examples of this.

From 21 medical texts revealing the classical Ottoman medicine between 14th and 18th centuries, 284 medical terms have been the subject of this study. After Turkish, other languages has influence on terms, which are Arabic with 90terms, Persian with 8 words, Greek with 3 terms, and again, French with 3 terms. This case proes that classical Ottoman medicine was nourished more from Arabic and Persian sources.

Terms such as *kesme, sidük dutulması, sidik zorı, siñir büzülmek, yüz göz egilmek* which were not referred to in *Tarama dictionary* are contributions to the vocabulary of Turkish.

In the terms listed, the noun phrases made with the word *aġrı* are remarkable. Today compounds like *baş ağrısı, diş ağrısı, karın ağrısı* are seen as dictionary words.

This study also gives an idea about the past of Turkish medicine history. The fact that the disease names *Bahaḳ, boğaz aġrısı, cüẓām, çıban, çiçek, dāǿü'ŝ-ŝaǾleb, demregü, dıḳ, ġıb, gici, gicik, giciyik, göñül dön-, ħafaḳān, ħanāzıṛ, ĥummā, ısıtma, ishāl, teşennüc,* and *ŧāǾūn* are

encountered in nearly all of the texts provides a clue about the frequency of these diseases in that period.

Disenterya and *isḳurput,* which are terms with French roots, are mentioned in only one manuscript written in 18th century and that can be given as an example for that Ottoman medicine with this century started to follow Western medicine, as well.

Keywords: Ottoman medicine, history of medicine, terminology, names of illnesses

Giriş

Osmanlı döneminden kalan Bursa Yıldırım Darüşşifası (1400), Fatih Darüşşifası (1470), Osmanlı Cüzzamhâneleri ve Üsküdar Miskinler Tekkesi (1514), Haseki Dârüşşifası (1550), Süleymaniye Dârüşşifası ve Tıp Medresesi (1559), Atik Valide Dârüşşifası (1582) gibi tıbbî kurumlar Osmanlı tıbbının gelişme seviyesini göstermektedir (Gürlek 2015: 39).

Osmanlı tıbbının gelişimi konusunda Nil Sarı İslâm Ansiklopedisinde (2012: 112) şunları söylemektedir: "Osmanlı hekimleri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar klasik İslâm tıbbına bağlı kaldı. Huneyn b. İshak'ın eserleri, İbn Sînâ'nın *el-Ḳānûn fi't-tıb*, Ebü'l-Kāsım ez-Zehrâvî'nin *Kitâbü't-Taṣrîf*, Ebû Bekir er-Râzî'nin *el-Ḥâvî fi't-ṭıb,* İsmâil b. Hasan el-Cürcânî'nin *Ẕaḫîre-i Ḫârizmşâhî*, İbnü'l-Baytâr'ın *el-Câmiʿ li-müfredâti'l-edviye ve'l-aġẕiye*, İbnü'n-Nefîs'in *el-Mûcez fi't-ṭıb* gibi tıbba dair temel eserler okutuldu; ayrıca bu kitaplardan Türkçeye alıntılar ve çeviriler yapıldı."

Şhafer'a (2014: 43) göre, "Osmanlı tıbbında hâkim olan bir diğer gelenek de antik Yunan'dan miras alınan humoralizme dayanan gelenektir. Bu tıp geleneğini dört unsurla ilgili fiziki ve felsefi meta-kuramın üstüne inşa edilmiştir. Buna göre insan vücudu dört humor yani sıvıdan oluşur, bunlar: Kan (hava), balgam (su), siyah safra (toprak) ve sarı safra (ateş) olarak kabul edilmiştir. Vücuttaki bir dengesizlik olan hastalık ortaya çıktığında, hekimin görevi, bu dört sıvıdan hangisinde fazlalık ya da eksiklik olduğunu teşhis edip bunu dengeleyecek bir tedavi yöntemi geliştirmeye çalışırdı"

Erdağı Doğuer'in (2015: 137) de bildirdiği gibi "…tarihsel tıp metinleri üzerinde yapılacak araştırmalar Türkçe için yeni bakış açıları getirirken aynı zamanda, Türkçenin tarihî dönemlerindeki farklı türlerde metinlerin ayırıcı özellikleri de ortaya çıkacaktır. Bu çeşitlenmenin Türkçenin söz varlığına, çeşitli bilim dallarının terminolojisine ve farklı dilbilgisel kullanımların belirlenmesine katkısı olacaktır".

Türkçenin tarihsel tıp metinlerinin terminoloji yönünden değerlendirilmesi Türkçenin tarihsel sözlüğüne önemli katkılar yapacaktır (Önler 2004: 276). Son zamanlarda Türkçe tıp yazmalarının söz varlığına yönelik araştırmaların arttığı görülmekle birlikte (Bkz. Önler 1990; Şahin 2007; Küçüker 2010; Gürlek 2011; Gürlek 2015; Gümüşatam 2015), tıbbî terminolojiye ilişkin yapılan çalışmaların yine de zengin olmadığını söyleyebiliriz.

Anadolu'da 14. yüzyıldan itibaren tıp konulu metinlerin arttığı görülmektedir. Klasik tedavi yöntemlerine dayanan ve hastanın hayatını tehlikeye atmamak için yeni tıbbî tedavi ve müdahaleye mesafeli olan, Arap ve Fars kaynaklarını izleyen Osmanlı tıbbı, yeni tedavi yöntemleri ve bilgi arayışında olan Avrupa tıbbına yetişemedi. 19. yüzyılla birlikte Batıya yönelen Osmanlı tıbbı bu sefer tamamen yabancısı olduğu yeni bilgiyi takip edebilmek için Batı dillerini bilhassa Fransızcayı öğrenmeye başladı. İşte başlangıçta Anadolu sahasında, Arap ve Fars kaynaklarından beslenen, tıp

metinlerinin yaygınlaşmaya başladığı 14. yüzyıldan Batı modeli ile eğitim veren modern tıp mekteplerinin kurulduğu 19. yüzyıla kadar egemen olan tıp anlayışı klasik Osmanlı tıbbı olarak adlandırılabilir. Geride çok geniş bir tıp külliyatı bırakan klasik dönem tıbbında araştırmacıları bekleyen pek çok konu vardır ve bu konulardan biri de tıbbî terminolojidir.

Bu düşüncelerden hareketle 14. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlı sahasında kaleme alınmış 21 tıp yazmasında geçen hastalık adları bu çalışmaya konu edilmiştir. İncelenen tıp yazmalarından bazıları üzerinde bir kısmı lisansüstü olmak üzere çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Bkz. Canpolat 1973; Yelten 1993, Güven 2005; Canpolat-Önler 2007; Uçar 2009; Doğan 2009; Gümüşatam 2009; Okun 2015; Yavuz 2013; Dindar 2013). Aşağıda, incelenen tıp metinleri sıralı olarak verilmiş, ait olduğu dönem ve müellif bilgisi parantez içinde gösterilmiş, çalışmanın sonunda ise kısaltmalar ve nüsha bilgisi açıklanmıştır:

22. Edviye-i Müfrede (14. yy- İshâk bin Murâd)
23. Hulâsa (14. yy - Hekim Bereket)
24. Kemâliyye (14. yy – Şirvanlı Mahmud)
25. Kitâb-ı Tıbb-ı Latîf (14. yy - Müellifi bilinmiyor)
26. Teshîl (14. yy – Hacı Paşa)
27. Müntahab-ı Şifâ (14. yy – Hacı Paşa)
28. Terceme-i Akrabadin (15. yy - Sabuncuoğlu Şerefeddin)
29. Kitâb-ı Hulâsa-i Tıb (15. yy - Cerrâh Mesud)
30. Terceme-i Kâmilü's-Sınâa (15. yy - Müellifi bilinmiyor)
31. Risâle-i Haşatü'l-külye ve'l-mesâne (15. yy - Ahi Çelebi)
32. Müntehab-ı fi't-tıb (15. yy - Abdülvehab bin Yusuf)
33. Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i nûru'l-uyûn (15. yy - Müellifi bilinmiyor)
34. Kitâb-ı Hükemâ-yı Tertîb-i Muâlece (15. yy - Müellifi bilinmiyor)
35. Alâim-i Cerrâhîn (16. yy - İbrahim bin Abdullah)
36. Cerrâh-nâme (16. yy - Müellifi bilinmiyor)
37. Envâ'-ı Emrâz (16. yy - Müellifi bilinmiyor)
38. Menâfi'ün-nâs (16. yy - Kaysunizâde Nidâî Muhammed Çelebi)
39. Kitâbü't-tıbb (16. yy - Şeyhi Mehmed Efendi)
40. Vasiyyet-nâme-i Kehhâlîn (16. yy – Ebubekir bin Nurullah)
41. Tuhfetü'l-Erîbi'n-Nâfia li'r-Rûhânî ve't-tabîb (17. yy - Hezârfen Hüseyin Efendi)
42. Gâyetü'l-Müntehâ fi-Tedbiri'l-Merzâ (18. yy - Müderris Hasan Efendi)

Hastalık adları[1]

ābile (*F.*) Çiçek hastalığı [MŞ 133b]

abraş (*A. ābrāş*) Uyuza benzeyen bir çeşit deri hastalığı, abraş hastalığı [KT 36a]

ağız ağrısı Aft, ağız içinde virüslerin sebep olduğu hastalık, pamukçuk [EM 12b; HT 67b; KT 18b; KTL 26b; MN 77b; TA 255a]

ağız egriligi Yüz felci, lakve [KTL 8a]

ağız şayrulugı *Bk. ağız ağrısı* [KT 19a]

ağız ḳabarcugı *Bk. ağız ağrısı* [KTL 27a/15]

[1] Hastalık adları alfabetik olarak çevriyazıyla sıralanmış, yazma metinlerde yer alan terimler kısaltmaları ile birlikte varak numarası ile köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

aḥvel (*A.*) Şaşılık [KTL 8b]

aḳ bahaḳ / aḳçıl bahaḳ *Bk. baḥaḳ* [AC 109a, KT 45b; TA 76a, TE 70b; TM 90b]

ākile (*A.*) Üstünde belirdiği organı yavaş yavaş yiyip bitiren, yenirce denilen yara, kemirici ülser, kanser [AC 78a; CN 29b; KT 4a; KTL 8b; TDM 42a]

aḳlıḳ Katarakt [TE 28b]

aʿrāż-ı semʿ İşitme bozukluğu [CN 153b]

aʿzā ditremesi Titreme hastalığı [KTL 72a]

arḫamun (*Yun.*) Bir çeşit göz hastalığı [KN 147b]

arḳa aġrısı Sırt ağrısı [KT 42a; KTL 8a]

bādiş-nām (*F.*) İnsanın yüzünde meydana gelen kızıllıkla kendini gösteren cüzamın başlangıcına işaret eden bir hastalık [AC 89a; CN 71a; KTL 8b; TE 63b; TM 46a]

baġarsuḳ renci Bağırsak hastalığı [H 2a]

baġır renci Ciğer hastalığı [H 2a]

bahaḳ (*A.*) Ciltte pul pul beyaz lekeler yapan hastalıklar için kullanılan terimdir, ak bahak ve kara bahak olmak üzere iki türü vardır [AC 108b/11; CN 72b; EM 15a; HT 86b; KN 5a; KT 3b; KTL 52a; KS 49a; MN 59b; MŞ 128a; TA 48a; TE 27a; TM 23a]

baḥaḳ-ı ebyaz *Bk. bahaḳ* [T 71a]

baḥaḳ-ı esved *Bk. bahaḳ* [T 71b]

baldır şişi Bacak şişliği [KTL 8b]

balġamī ısıtma *Bk. sıtma* [AC 66a; HT 87a; MŞ 126a; TA 116a]

baraş (*A.*) Abraşlık, alaca hastalığı [TE 27b]

bāsūr (*A.*) Hemoroit, mayasıl [TA 59b; T 56a]

baş aġrısı: Başta duyulan ağrı [AC 82a; EE1b; EM 45b; HT 85b; KS 2a; KT 8a; KTL 9b/2; MN 62b; MT 7a; MŞ 19b; TDM 21a; TE 34b; TM 7a]

baş bart Yara, çıban, sivilce, yara bere [AC 155a; EE 29b; EM 13b; HT 59b; KT 4a; KS 37b; MN 80b; MŞ 20b; TA 233b]

baş çegzinmesi: Baş dönmesi [AC 205a; TA 193a; MN 77a; MT72a; EE 4b; MŞ 44b; EM 11a; TE 34a]

baş çevrinmesi: *Bk. baş çegzinmesi* [AC 154b/7; HT 59a]

baş degzinmek *Bk. baş çegzinmesi* [H 13b]

baş dönmesi Baş dönemesi [TM 99b; TDM 12a]

baş renci Baş ağrısı [H 2a]

baş Yara, çıban [AC 87a; KS 41b; MŞ 10b; MT 63b; TA 43b]

başcuġaz Başta çıkan küçük yara, çıban [MT 128b/6, EM 18b/4]

baygınlıḳ Halsizlik, baygınlık [KTL 66a]

bėl aġrısı: Bel aġrısı [AC 217b; KTL 8a; MT 151b; HT 60a; EE 38b; KT 42a; MŞ 7a; EM 18b; TM 74a]

bere Bir yere çarpma, incitme veya vurma sonucu vücudun herhangi bir yerinde oluşan çürükler [AC 30a; HT 42b; EE 24a; TM 68a]

bertik Çarpma veya ezilme sonucunda yumuşak dokularda meydana gelen zedelenme [AC 165b]

beṣre (*A.*) Vücutta çıkan sivilce, içi cerahat dolu küçük kabarcık [CN 96b; KN 33b; TA 255b; TE 136b]

bevāsīr (*A.*) Basurlar [AC 183a; CN 43b/4; EE 2b; EM 16a; HT 60a; KTL 43a; MN 83b; MT 113b; TA 212b; MŞ 107b; TM 3b]

bevāsīrü'l-enf: Burun içinde çıkan siğil, nazal polip [AC 86b]

bevl dutulmaḳ İdrar tutulması, idrar retansiyonu [KTL 50b; TE 63b]

boġaz süddesi: Boğazdaki tıkanıklık [AC 258b]

boğaz aġrısı [KTL 9b; MN 80a; MT 159a; HT 59b; TA 44b; EE 2a; KT 2a; MŞ 24a; EM 16b; TM 41b; TE 45b]

bögrek aġrısı Böbrek ağrısı [TDM 50b]

bögrek renci Bk. bögrek aġrısı [H 2a5]

bögrek şovuḳluġı: Birtür böbrek rahatsızlığı [AC 195b]

buḥrān (*A.*) Ateşli hastalıklarda kriz dönemi, nöbet [H 2b; KTL 11b; KS 24a; T 18b; TDM 70a; TE 25a]

burun renci Burun içinde çıkan siğil, nazal polip [H 2a]

cemre (*A.*) Kabarcıklar biçiminde beliren ateşli bir cilt hastalığı, ateş göynüğü, şarbon [T 68b]

cereb (*A.*) Uyuz hastalığı [KN 66b; TDM 92b; TE 23b; VK 24a]

cūʿ -i baḳarī Doymama hastalığı [MŞ 83a]

cüderī (*A.*) Çiçek hastalığı, İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık, variola [CN 96a; EM 55a; KS 41b; MŞ 135b; T 69b; TA 76a; TE 23b]

cünūn (*A.*) Delilik [MŞ 34a; T 20a; TE 31a]

cüẕām (*A.*) Cüzzam hastalığı, lepra [AC 89a; EM 14b; MŞ 19a; HT 78b; KT 3b; KTL 21b; T 72a; TA 27b; TA 48a; EE 18b; KN 157b; KS 41b; MN 69a; CN 71a, MT 9b; TDM 18a; TE 132a]

cüẕāmü'l-eẓfār (*A.*) Tırnak cüzzamı, tırnağın kalınlaşarak çürük kemik gibi parçalanması [CN 147b]

çatlaḳ Yarık [KTL 8a]

çıban Vücudun herhangi bir yerinde ve deri üzerinde meydana gelen iltihaplı kabartı [AC 100a; CN 85b; EE 12a; EM 16b; HT 47a; KN 105a; KT 2b; KS 36a; MN 60a; MŞ 2a; MT 53a; T 2b; TA 230a; TM 45a; VK 238b]

çıġıt Yüzde bulunan nokta şeklindeki lekeler, çil, kelef [AC 294a; CN 61a; EM 35a; KT 2a; KTL 23b; MŞ 22b; MT 155a; TE 113a]

çiçek Çiçek hastalığı, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık, variola [AC 103a; CN 63a; EM 55a;KN 115a; KT 47b; KTL 67b; MN 77b; MŞ 33a; MT 137b; TA 133a; TE 52a; TM 4b VK 4a]

çigildi Kulak çınlaması, güvüldemesi [MŞ 176b]

dāḫis (*A.*) Dolama, et yaran, kırlağan, panaris [CN 81b; HT 50a; MŞ 33a; T 67b]

dā'ü'l-fīl (*A.*) Gut hastalığı [EM 7a; MŞ 26a; TA 75b; TE 23a]

dā'ü'l-ḥayye (*A.*) Deri soyulması biçiminde görülen bir hastalık [MŞ 153a; MT 9b; TE 30a]

dā'ü'ş-şa'leb (*A.*) Tilki hastalığı, saçkıran: [AC 213b; H 7a; HT 59b; KN 108a; KTL 8a; MŞ 153a; MT 9b; TDM 82b; TA 80b; VK 244a]

dā'ül-kelb (*A.*) İt işithası denen bir hastalık [CN 152b]

darkatılıḳ Daralma, sıkıntı [AC 195b]

debbe / debe (*A.*) Fıtık [AC 2b; EE 2b; HT 8b; TA 224a]

demāmil (*A.*) Kan çıbanı [CN 85b]

dem'a (*A.*) Gözyaşının sürekli akması biçiminde gelişen bir hastalık [KN 141a]

demregü Temriye hastalığı [AC 98b; EE 31a; KS 41b; KT 3b; MŞ 19a; TA 235b]

derletme ḫastalığı Hummâ-yı muhrika, tifo [AC 9a; KT 43b]

derletme sıtması *bk. derletme ḫastalığı* [TDM 10b]

devālī (*A.*) Varis, toplardamar hastalığı [KTL 8b]

devār (*A.*) Baş dönmesi [KTL 18b; MŞ 37b]

deve ṭabanı Vücutta çıkan kızıl sivilce [AC 101b; MŞ 48a]

dıḳ (*A. dıḳḳ*) Vücudun çok zayıflamasına sebep olan hastalıklar için kullanılan terim, ince ağrı [EM 55b; HT 57b; MT 142b; MŞ 12b; TA 108b; TDM 70b; TE 23a]

dil aġrısı Dil hastalığı [KT 2a]

dilcik / dilcik şişi Bademcik hastalığı [CN 9a]

dilkü ḫastalığı / dilkü renci Saçkıran hastalığı [KTL 8a; MT 9b]

disenṭerya (*Fr.*) Dizanteri, ateşli salgın ishal [TDM 50a]

diş aġrısı Dişte oluşan hastalıklara verilen genel ad [EE 38a; EM 7a; HT 68a; KT 2a; KTL 29b; MN 82b; TA 39a; TM 31b]

diş nāzilesi Diş nezlesi [KTL 29b]

diz aġrısı Diz eklemlerinde ortaya çıkan hastalık [KTL 45b]

domal İnsan vücudunda çıkan bir tür ur, çıban [AC 104a]

dudak yarıḳı Dudakta oluşan yarıklar [CN 26a; KTL 27a]

dumaġu *Bk nezle* [EE 3b]

dübeyl / dübeylet (*F.*) Küçük irinli tümör veya apse [AC 2b; CN 90a; HT 13a; KN 115b; TA 60]

ekile (*A.*) *Bk. ākile* [T 16b; TDM 93a]

el ditremegi El titremesi [KTL 8a]

evrām (*A.*) Vücutta meydana gelen şişler, yumrular [CN 78b; KN 191a; MŞ 136a; MT 10a]

falġomoni (*Yun.*) Deri altı bağ dokusunun iltihaplanması [CN 80a; KS 2a; RM 9b; TE 10b; VK 241a]

fālic (*A.*) Vücudun belli bir kısmının görevini yapamaz hale gelmesi, felç, inme, paralizi [AC 195a; CN 54b; EM 34a; HT 86a; KN 20b; KT 31b; KTL 8a; MŞ 92a; MT 7b; TA 21a; TE 34b; TM 5a]

frenk marazı / firenk uyuzı / firenk zaḥmeti Frengi, genellikle cinsel birleşmelerle bulaşan bir hastalık, yenirce, sifilis [AC 285b; HT 88b; KT 47b; KTL 11a; MN 61b; TDM 57a; TE 81b; TM 127a]

fiske (*Yun.*) İnsan derisinde herhangi bir sebeple ortaya çıkan ufak ve içi su dolu kabartı [AC 32b; HT 41a]

ġıb (*A. ġıbb*) Humma, sıtma türleri için kullanılan genel ad (ġıbb-ı dāyir, ġıbb-ı ḫālis, ġıbb-ı lāzım gibi türleri vardır.) [EM 23a; KT 44a; KTL 8b; MŞ 120b; MT 145a; TA 66a; TDM 45b; TE 24b; VK 250a]

gici / gicik/ giciyik/ giciyük Kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı, pruritus [AC 14a; CN 55b; EE 14a; K 15b; KN 136a; KS 41b; KT 3a; MŞ 13a; TA 258b; MN 74a; MŞ 16b; T 20b; TDM 14b; TE 56b; TM 130b; VK 235a]

göbek burusı: Karın ağrısı: [AC 220a; CN 153b; EM 51a; HT 84a; KTL 49b; TA 73a; TM 63a]

gögüs aġrısı Göğüs ağrısı, nefes darlığı [KT 2b; KTL 10a/4; TE 31a]

gögüs daralmak Nefes darlığı [KTL 71b]

gögüz renci *Bk. gögüs aġrısı* [H 2a]

göñli bulan- *Bk. göñül dön-* [EE 12b; KTL 48b]

göñül aḳtarıl-: *Bk. göñül dön-* [AC 246b]

göñül darlıġı Sıkıntı, buhran [TA 92a; TM 82b]

göñül dön-: Mide bulanmak, kusmak [AC 211a; CN 97a; H 12a; K 21a; KN 32b; KT 2b; KTL 48b; MN 97a; MŞ 2b; MT 8b; T 24a; TA 11a; TE 50b; TM 125a]

göñül ṭarlıġan- Sıkıntı [MŞ 93a]

göynük / göyünük Yanık [AC 118b; EM 14b; MŞ 76b; MT 14b; TA 237a]

göz aġrısı / göz renci Göz hastalığı H 2a; KT 1b; KTL 42a/16; TE 5b

göz donuġı / göz ṭonuġı: Görme zayıflığı [AC 154b; TA 261a; HT 59a]

göz ḳarañusı Bulanık görüş [TE 71b]

göz ḳararması Bulanık görüş [TA 101b]

ġudde (*A.*) Vücütta deri ile et arasında çıkan şiş, bez, glandula [KN 87a; TE 24a]

ḫafaḳān (*A.*) Yürek çarpıntısı, palpitation [AC 256a; CN 97a; EM 48b; HT 50b; KN 71a; KT 2b; KTL 8b; KS 43b; MN 74a; MŞ 78b; MT 19b; T 23a; TA 21a/6; TDM 44a; TE 28a]

ḫanāzīr (*A.*) Sıraca adı da verilen bir tür çıban, lenf bezi tüberkülozu [AC 2b; CN 93a; EM 14b; HT 8a; KT 21b; KTL 8a; KS 2a; MN 59b; MŞ 31b; MT 10a; RM 13a; T 79a; TA 81b]

ḥaşbe (*A.*) Kızamık hastalığı [CN 96a; EM 55a; KS 43b; MŞ 33a; MT 9b; T 70a]

ḫavānik (*A.*) Boğma [MT 8a]

ḫāye şişi Hayâ şişi [KTL 8b]

ḥayz (*A.*) Adet, aybaşı kanaması, menstrüasyon [KN 14a; KS 39b; KT 3b; TE 22a]

ḫıyārek (*F.*) Hıyarcık, kasık bezlerinin iltihaplanmasıyla ortaya çıkan bir tür çıban [AC 161b; EE 15a; HT 64b; MN 59b; MŞ 13b; T 75a]

ḥummā (*A.*) Başta sıtma olmak üzere ateşli hastalıklara verilen genel ad, yüksek ateş, febris ***ḥummā-yı muḥrıḳa*** *Yüksek ateşle seyreden humma [EM 56a;KT 45a; MT 152a; TA 108b],* ***ḥummā-yı ʿafnī*** *İltihaplandırıcı bir tür humma [MŞ 120a/15] ve* ***ḥummā-yı yevmī*** *Kısa süreli humma [EM 55b; HT 54b; MŞ 120a; MT 142b] gibi türleri vardır.* [AC 274b; CN 80b; EE 43a; EM 12a; HT 2b; KT 44a; KTL 59a; KS 11a; T 63b; TA 108a; TDM 16b; TE 5b; VK 250a]

ḥumret (*A.*) Yılancık hastalığı, seyricek, ısırga, erizipel [KS 2a; KT 4a; TDM 69a; TE 49a;]

ḫunāḳ (*A. ḫunnāḳ*) Boğmaca, boğaz iltihabı [KN 193a; KT 39a; KTL 8a; T 48b; TDM 67a; TE 16b]

ḫūre (*F.*) Yenirce hastalığı [AC 49a; T 89a; TE 104a]

ınçḳıruḳ ʿilleti Hıçkırık [H 4b; KTL 37b; TE 86b; TDM 73b]

ısırġı / ısırġu Yılancık hastalığı *Bk. ḥumret* [AC 2b; TM 109a; TE 75a]

ısıtma Sıtma [AC 66a; H 14a; KN 45b; KT 3b; T 19b; TM 46b; RM 35b; TE 33b; VK 250a]

iç aġrısı Karın ağrısı, dizanteri [KT 33a; KTL 49b; TE 42a]

iḥtināḳ-ı raḥm İsteri [TDM 71a]

imtilā (*A.*) Dolgunluk, kanın veya humorların vücudun bazı kısımlarında aşırı bolluğu plethora [CN 22a; KN 51a; KT 22a; TE 5a; VK 224a]

inḳılābü'ş-şaʿr (*A.*) Kıl dönmesi [KN 92a]

ishāl (*A.*) Sürgün, amel, diyare [H 5b; KN 31a; KT 20b; KTL 41a; KS 5b; T 8b; TDM 11b; VK 242a]

isḳurpuṭ (*Fr.*) Diş eti iltihabı şeklinde gelişen bir hastalık [TDM 92b]

istisḳā (*A.*) Vücudun çeşitli yerlerinde su toplanması, şişme [AC 259b; EM52a; KS 45b; KT 2b; T 11b; TE 10b; TDM 11b; TM 71b]

ḳabarcuḳ Pül gibi lezyonlar için kullanılan genel terim [KN 33b; T 32b; TDM 92b; TE 5b; TM 55a]

ḳabż (*A.*) Büyük abdest bozamama veya güçlükle bozma durumu, peklik, kabızlık, ishal karşıtı, constipat [AC 218b; H 19b; KN 68a; KTL 11b; KS 22b; T 7b; TE 22a; TM 39b]

ḳalaḳ (*A.*) Depresyon hastalığı [EM 62a]

ḳalāʿ (*A.*) Ağız ve çevresinde yara oluşturan bir tür hastalık [AC 94b]

ḳaraġulıḳ Körlük [EM 19a]

ḳaraşu Körlüğe neden olan bir göz hastalığı glokom [KN 170a]

ḳarḥa (*A.*) Yara, ülser, ulcus [AC 24a; CN 45b; KN 3b]

ḳarḥatü'r-riye (*A.*) Verem [EM 48b]

ḳarın aġrısı Karın ağrısı [KT 41b; KTL 8b; TM 64a]

ḳarın geçmek Karın ağrısı H 5a; KT 34b

ḳasıḳ aġrısı Karnın alt kısmında görülen ağrı [KTL 44a]

kelen (*F.*) Vücutta şişlik, tümör [AC 90b]

kesme *Bk. ḫūre* [EM 22b]

ḳızamuḳ Kızamık hastalığı [KT 48a; KTL 11a; T 69a; TE 52a; TM 4b]

ḳızılcuḳ Kızılcık hastalığı [EM 26a]

ḳızıllıḳ Kızıl hastalık [KS 36b]

ḳoñaḳ Deride pullanma [H9b; TE 56a; KTL 14b; KN 105a; KT 9b]

ḳulaḳ aġrısı Kulak ağrısı [KT 9b; KTL 10a]

ḳulaḳ dutılması Kulak tıkanması, işitme kaybı [KTL 69b]

ḳulaḳ renci *Bk. ḳulaḳ aġrısı* [H 2a]

ḳulaḳ şancusı *Bk. ḳulaḳ aġrısı* [KTL 69b]

ḳulınç (*A. ḳūlenc*) Kasılmaların yol açtığı şiddetli ağrı, kolik [H 26a; HT 20b; KN 31a; KT 3a; KTL 10b; T 58a; TDM 11b; TM 72b]

ḳurdeşen Ürtiker, kurdeşen [KTL 11a; T 68a; TM 4b]

ḳurhā (*A.*) Frengi [AC 285b]

ḳurluġan Etyaran, dolama, panaris *Bk. dāḥis* [AC 2b, HT 50a; KTL 10a; KS 42a; T 68a; TM 48a]

ḳurūḥü'l-ernebiyye (*A.*) Tavşan uykulu hastalığı [KN 86a]

laḳve (*A.*) Yüz felci [AC 205a; EM 4ab; H 23a; HT 69a; KN 20a; KT 53b; KTL 8a; TE 15a]

māl-ı firencese (*Fr. Mal de France*) Frengi [AC 285b]

māliḫulyā (*A.*) Duygu durum bozukluğu, melankoli [AC 89a; CN 54a; H 19b; HT 85b; TDM 59a]

maʿde aġrısı Mide ağrısı [KT 2b]

maʿde renci *Bk. maʿde aġrısı* [H 2a]

mayasıl (*A.*) Tende kızartı, kaşınma, sulanma, kabuk bağlama vb. doku bozukluklarıyla kendini gösteren ve bulaşıcı olmayan bir deri hastalığı, egzama [AC 200a; TM 132a]

mefāṣıl aġrısı Eklem ağrısı [KTL 15b]

mesāne aġrısı İdrar kesesindeki ağrılar [KT 60b]

miʿde aġrısı *Bk. maʿde aġrısı* [KTL 10a; TE 33a]

nāṣır / nāṣūr (*A.*) Nasır, derinin tahriş olmasından meydana gelen kanal şeklindeki patolojil oluşum, fistül [AC 16a; EM 17b; KN 71a; KT 50a; KTL 8b; KS 42b; T 76b; VK 218a]

nāzile (*A.*) Nezle, herhangi bir mukozanın sulu akıntı ile gelişen iltihabı [EM 46a; HT 76b; TDM 39a]

nefhā (*A.*) Karın şişmesi, şişkinlik [KTL 8b]

nemeş (*A.*) Deri üzerindeki kırmızı lekelerle görülen cilt hastalığı, peteşi [TE 43a]

nemle (*A.*) Deride iltihaplı olarak görülen hastalıkların genel adı, herpes [EM 41b; KTL 8b; KN 105a; KS 2a; TDM 93a; TE 44b; VK 240a]

nezle (*A.*) Herhangi bir mukozanın sulu akıntı ile gelişen iltihabı [KN 73b; KTL 25b; KS 3ab; T 2b; TE 34a]

nıḳris (*A.*) Gut hastalığı, ayak şişmesi [EM 16a; HT 2b; KT 43a; KTL 8a; T 61b; TDM 23a; TE 10b]

nisyān (*A.*) Unutkanlık [HT 86a; KN 20b; KTL 9b; TDM 69b; TE 38b]

ʿarāz-ı nefsānī Üzüntü, kaygı, keder gibi ruhsal hastalıklara verilen genel ad [EM 57a]

ʿırḳu'n-nesā (*A.*) Bel, kalça ve bacakta hissedilen ağrı,siyatik nevralji [AC 138b; KT 2a; KTL 37b; 11b; T 61b; TDM 39a; TE 6a]

ʿusr-ı bevl / ʿusrü'l-bevl İdrar zoru, idrar retansiyonu, dysuria [EM 32a; HT 69b; T 60b; TE 36b]

ʿusr-ı nefes Nefes darlığı [TE 43b]

öyken aġrısı Ciğer ağrısı [KT 23b; KTL 39b; TE 103b]

öyken renci *Bk. öyken aġrısı* [H 2a]

raḥm aġrısı Kadın iç genital organlarında görülen ağrı KT 39a; TE 31a]

raʿşe (*A.*) Titreme hastalığı [KN 20b; KTL 8a]

rebv (*A.*) Astım hastalığı [TDM 28b]

remed (*A.*) Göz iltihabı, göz ağrısı [AC 134a; KN 118a; VK 250a]

rıbʿ sıtması Dört günde bir tutan sıtma [EM 33b; KS 1b]

saç dökülmesi Saçkıran hastalığı [KTL 11b]

ṣaç ve sakal dökülmesi *Bk. saç dökülmesi* [KTL 8a]

ṣaçḳıran Saçkıran hastalığı [TE 30a]

ṣafrāvī ısıtma: Safralı humma hastalığı [AC 249b]

ṣamad (*A.*) Gözün köşesindeki etin noksanlığından kaynaklanan bir göz hastalığı [KN 141b]

saʿfe (*A.*) Saç dökülmesi ile seyreden hastalıklar için kullanılan genel terim, kel hastalığı [EM 54b; KN 105b]

ṣarulıḳ Benzin sararıp kararmasına yol açan bir hastalık [TE 57b]

ṣarʿ renci *Bk. ṣarʿa* [H 16a; KT 8b; RN 192b]

ṣarʿa (*A.*) Sinir hastalığı, tutarga [TDM 21b; KT 2a; KTL 8a]

şarʿu'-ş-şıbyān (*A.*) *Bk. uçuḳ* [TE 42b]

sebel (*A.*) Dumanlı ve bulanık görme hastalığı [KN 66a; T 81a; VK 218a]

sekte / sekte renci İnme, apoplexia [H 22a; KTL 8b; TE 9a]

selesü'l-bevl (*A.*) İdrar zoru, idrar retansiyonu, dysuria [EM17b; KT 3a; T 45at; TDM 39a; TE 37a]

selʿa (*A.*) Hıyarcık hastalığı, bubon [KN 95b]

sereṭān (*A.*) Kanser [KS 2a; KN 75a; KT 4a; TDM 14a; TE 10b]

sersām (*F.*) Başta şişlik ile beraber halüsinasyonla gelişen hstalık, phrenitis [AC 155b; EM 44a; H 2b;TDM 69b; KN 173a; KTL 19b; HT 59b; T 42a; TE 14a]

şıfdāʿ (*A.*) Dilin altında çıkan bir tür yara [AC 94b/7]

şıraca Boğazda ur çıkmasına ve yaralar oluşmasına sebep olan ırsi bir hastalık [TDM 14a; TE 141b]

sıtma Ateşle ve titremeyle seyreden bir hastalık, sıtma hastalığı [TDM 36a; EM 14b; KTL 46a; KS 1b]

sidik zorı İdrar zoru, dysuria [TE 140a]

sidük dutulması *Bk. sidik zorı* [KT 3a; KTL 52b; TE 42a]

sigil Basur memesi, siğil, verruca [AC 86b; KN 70; KTL 9b; KS 41b; VK 239b]

sil (*A.sill*) Verem [AC 240b; KT 23b; TDM 77a; TE 34a]

siñir büzülmek *Bk. teşennüc* [KT 49b; KTL 11b]

şudaʿ (*A.*) Baş ağrısı [EM 43b; KN 42b; T 40b; VK 215a]

südde (*A.*) Tıkanıklık, obstructio [KN 40b; KS 3a; T 8b; TDM 16a; TE 14b]

şaḳaḳ aġrısı Göz ile kulak arasında görülen ağrılar [KTL 13a]

şaḳīḳa (*A.*) Yarım baş ağrısı, migren [AC 84b; KN 52b; TDM 49b; KT 1b; KTL 68a]

şatrü'l-gıb Gün aşırı nöbetle tutan humma [EM 56b]

şeb körlügi Gece körlüğü, tavuk karası [KN 72b]

şetre (*A.*) Göz kapağı kısılması ve kapakların birbirine kavuşmaması, tavşan uykusu hastalığı [KN 86a]

şiḳaḳ Makattaki yarılma [EM 18a; KTL 10a]

şīrpençe Kan çıbanı, kızıl yara [TE 142b]

taḳṭīrü'l-bevl (*A.*) İdrar kaçırma hastalığı [TE 50b]

tavuḳ ḳarañusı Tavuk karası [KT 7a]

teferruḳu'l-ittiṣāl (*A.*) Cildde oluşan yarıklık [KN 9a; TE 4b]

temeddüd (*A.*) Gevşeme, bir uzvu kontrol edememe [AC 4a; KN 40a/6]

temregü *Bk. demregü* [TDM 91b; TE 138b]

teşennüc (*A.*) Spazm [AC 4b; EM 46a/1; HT 18b; KN 86b; KTL 8a; T 103b; TDM 43b; TE 47a; VK 227a]

tıḳnefes Nefes darlığı [KTL 38b]

ṭalaḳ aġrısı Dalak ağrısı [KT 2b]

ṭalaḳ renci *Bk. ṭalaḳ aġrısı* [H 2a]

ṭāʿūn (*A.*) Taun, veba veya yumurcak da denilen ağır bir enfeksiyon hastalığı, kara ölüm [AC 99b; EM 33a; KT 56a; KTL 11b; T 66b; TDM 15a; TE 11b]

ṭoñuz başı Bir tür çıban [AC 96b; KTL 35b; KS 2a]

ṭumaġı *Bk. nezle* [EM 13b]

uçuḳ Sara hastalığı [EM 2b; KT 7b; KTL 15b; T 34a; TE 31a]

unutsaḳlıḳ Unutkanlık, nisyan KTL 9b

unutsalıḳ *Bk. unutsaḳlıḳ* H 2a

ur Yumru, tümör, neoplazma [AC 2b; KTL 8b; KS 2b; TE 93b]

uyuz Uyuz, bulaşıcı deri hastalığı [HT 79b; KN 74a; KTL 24b; KS 51b; TE 29a]

ümmü'-sıbyān (*A.*) Sara hastalığı [KTL 8b KT 54b; T 43b; TE 42b]

vebā (A.) *Bk. tāʿūn* [TDM 17a; EM 33a; KT 52b; TE 66a]

vecaʿ-ı mefāṣıl: Eklem sancısı [AC 197b; HT 86a; KT 43a; KTL 11a; T 31a; TDM 14a]

verem (*A.*) Apse, tümör, ödem sebebiyle oluşan şişlik [AC 100a; KN 50b; KT 2b; KTL 8b; KS 2a; T 42a; TE 21a]

veremi'r-riye Akciğer ödemi [EM 48a]

vesvese (*A.*) Kuruntu hastalğı [TDM 70b]

yanbaşı aġrısı Kalça kemiğinin yan alt parçasında görülen ağrı, siyatik [TE 53b]

yaraḳān (*A.*) Sarılık [EM 27b; KT 2b; KTL 8a; T 58b; TDM 50b; TE 20b]

yarım baş aġrısı: Başın bir tarafında ve genellikle şakak ve göz çukuru bölgelerinde hissedilen şiddetli ağrı, migren [AC 205a]

yenür baş *Bk. ḫūre* [AC 2a; KT 47b]

yılancıḳ Yüzde şişlik ve derinin kızarıp parlamasıyla beliren bir hastalık [TDM 68b]

yürek aġrısı Mide ağrısı [KT 25b; KTL 47b; TE 120a]

yürek ditremesi / yürek oynaması *Bk. hafaḳān* [EM 25b; H 17a; KT 6a; TE 18a]

yüz göz egilmek Yüz felci, lakve [H 23a]

ẓafre (*A.*) Katarakt KN 72a

zaḥīr (*A.*) Bagırsak iltihaplanması [AC 206a]

zaʿf ü'l-bāh (*A.*) İktidarsızlık [EM 64a]

ẕātü'l-cenb / ẕātü'r-riye (*A.*) Akciğer veya göğüs zarı iltihabı [AC 255a;EM 47b; EM 15a; KT 2b; KTL 8b; TDM 23a; TE 17a]

ziḳu'n-nefes (*A.*) Nefes darlığı [EM 48b; KT 23b; KTL 37b; TDM 39a; TE 28b]

zōr (*F.)* Kabızlık [H 3a; KTL 48a; TE 19a]

zükām / zükkām (*A.*) *Bk. nezle* [AC 91a; KN 177a; KTL 24b; T 2b; TE 5b]

Sonuç

- *Kutadgu Bilig*'le bir bilim dili olduğunu kanıtlayan Türkçe bu eserden sonraki yüzyıllarda da ortaya koyduğu eserlerde zengin bir terminolojiye sahiptir. Türkçenin tarihsel tıp metinleri bunun güzel bir örneğidir.
- 14. ve 18. yüzyıllar arasında klasik Osmanlı tıbbını yansıtan 21 tıp metni içinden bu çalışmaya 284 tıp terimi konu edilmiştir. Türkçeden sonra terimlerde 90 terim ile Arapçanın, 8 terim ile Farsçanın, 3 terim ile Yunancanın ve yine 3 terim ile Fransızcanın etkisi görülmüştür. Bu durum klasik Osmanlı tıbbının Arapça ve Farsça kaynaklardan daha fazla beslendiğini kanıtlamaktadır.
- Hastalık adları içinde *Tarama Sözlüğü*'nde tanıklığına başvurulmamış *kesme, sidük dutulması, sidik zorı, siñir büzülmek, yüz göz egilmek* gibi terimler Türkçenin tarihsel sözvarlığına birer katkıdır.
- Listelenen terimler içinde *aġrı* sözcüğüyle kurulan tamlamaların varlığı dikkat çekicidir. Bugün *baş ağrısı, diş ağrısı, karın ağrısı* gibi bileşikler artık birer sözlük kelimesi olarak görülmektedir.
- Bu çalışma Türk tıp tarihinin hastalık geçmişi hakkında da bir fikir vermektedir: *Bahaḳ, boğaz aġrısı, cüẕām, çıban, çiçek, dā'ü'ş-şa'leb, demregü, dıḳ, ġıb, gici, gicik, giciyik, göñül dön-, ḫafaḳān, ḫanāzīr, ḥummā, ısıtma, ishāl, teşennüc, ṭā'ūn* gibi hastalık adlarına hemen her metinde tesadüf edilmesi, bu hastalıkların o dönemlerdeki sıklığına dâir bir ipucu sunmaktadır.
- Fransızca kökenli *disenṭerya,* ve *isḳurpuṭ* terimlerinin çalışmamıza konu edilen 18. yüzyılda kaleme alınan tek tıp yazmasında geçmesi Osmanlı tıbbının bu yüzyılla birlikte Batı tıbbını da takip etmeye başlamasına bir örnek olarak verilebilir.

Dil kısaltmaları

A. Arapça

F. Farsça

Fr. Fransızca

Yun. Grekçe

Yazma kısaltmaları:

AC *Alâim-i Cerrâhîn* (Süleymaniye Küt. Hekimoğlu nr. 568)

CN *Anonim Cerrah-name* (İstanbul Arkeoloji Küt. No: 729)

EE *Envâ'-ı Emrâz* (Milli Küt., Nr: 6184)

EM *Edviye-i Müfrede* (Malatya Genel Küt. Nr. 1196-1)

H *Hulâsa* (Konya Koyunoğlu Küt. Nr. 12049)

HT *Kitab-ı Hulâsa-i Tıb* (Süleymaniye Küt., Fatih Nr: 3550)

K *Kemâliye* (Süleymaniye Küt., Laleli, Nr: 1646)

KN *Kitab-ı Kehhâl-nâme-i nûru'l-uyûn* (Millet Küt. Ali Emiri Koleksiyonu, Nr: 254)

KS *Terceme-i Kâmilü's-sınāa* (Bursa İnebey Yazma Eser Küt., Hüseyin Çelebi Koleksiyonu, Nr: 819)

KT *Kitabü't-tıb* (Çorum İl Halk Küt., Nr: 2943.)

KTL *Kitâb-ı Tıbb-ı Latîf* (Konya Yazma Eserler Küt., Nr: 1889)

MN *Menâfi'ün-nâs* (Milli Küt., Nr: 576)

MŞ *Müntahâb-ı Şifâ* (Malatya Genel Küt.)

MT *Müntehab-ı fi't-tıb* (Tire Necippaşa Küt., Nr: 591)

RM *Risâle-i Haṣatü'l-külye ve'l-mesâne* (Süleymaniye Küt. Bağdatlı Vehbi Kitaplığı, Nr: 1491.)

T *Teshil* (Süleymaniye Küt.Fatih, Nr: 3543)

TA *Terceme-i Akrabadin* (Süleymaniye Küt.Fatih, Nr: 3536)

TDM *Gayet ü'l-Müntehâ fi-Tedbiri'l-Merzâ* (Süleymaniye Küt.Fatih, Nr: 3588)

TE *Tuhfetü'l-Erîbi'n-Nafia li'r-Rûhânî ve't-tabîb* (Bosna Hersek Gazi Hüsrev Küt., Nr: R.986)

TM *Kitab-ı Hükemâ-yı Tertîb-i Mualece* (Amasya Beyazıt İl Halk Küt., Nr: 1947)

VK *Vasiyyet-nâme-i Kehhâlîn* (Milli Küt., Nr: 495/2)

KAYNAKÇA

Canpolat Mustafa, Önler Zafer (2007). *İshâk bin Murâd Edviye-i Müfrede.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Derleme Sözlüğü (1963-1982). 12 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dinar, Talat (2013). *Müderris Hasan Efendi'nin Ġāyetü'l-Müntehā Fī-Tedbīri'l-Merzā'sı (Hastalıkların Tedavisinde En Son Nokta) (İnceleme-Metin-Dizinler).* Denizli. [Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Doğan, Şaban (2009). *Terceme-i Akrabadin Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-MetinDizinler).* Sakarya. [Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Erdağı Doğuer, Binnur (2015). "Halk Dilini Yansıtması Açısından Edebiyat Dışı Metinler: Tarihî Tıp Metinleri Örneklemesi." *Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters.* Cilt/Volume 32. Sayı/Number 1. s. 133-138.

Gümüşatam, Gürkan (2009). *Haẕā Kitābu ḥükemā-yı Tertīb-i Muʿālece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi.* Ankara. [Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Gümüşatam, Gürkan (2015). "Risâle-i Mu'âlece'ye Göre XVI. Yüzyıl Türkçesinde Tıbbi Bitki Adları." *International Journal of Social Science.* sayı 39. s. 23-40.

Gürlek, Mehmet (2011). "Alâ'im-i Cerrâhîn'de Geçen Bitki Adları." *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* sayı: 7. s. 123 – 145.

Gürlek, Mehmet (2014). "*Cerrahiyetü'l-Haniye'de Geçen Türkçe Tıp Terimleri.*" 11. Milli Türkoloji Sempozyumu. 11-13 Kasım 2014. s.440-452. İBB Yayınları: İstanbul.

Gürlek, Mehmet (2015). "Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Cerrahî Alet Adları Üzerine." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. sayı 25. s. 39-49.

Güven, Meriç (2005). *Abdulvehhâb bin Yusuf'un Müntahab-ı Fi't-tbbı (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. Denizli. [Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

İslâm Ansiklopedisi (2012). 41. cilt. s.111-112. TDV Yayınları: İstanbul.

Küküker, Pâki (2010). "Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* V: 3/11. s. 401 – 415.

Okun, Zahide (2015). *Kitāb-ı Keḥḥāl-nāme-i Nûrü'l-ʿUyūn. (İnceleme-Metin-Dizin-Tıbkıbasım).* İstanbul. [Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü].

Önler, Zafer (1990). "XIV ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri." *Journal of Turkish Studies,* (Fahir İz Armağanı I.) V. XIV. Harvard University. s. 357-392.

Önler, Zafer (1999). *Hacı Paşa Müntahâb-ı Şifa II Sözlük*. Simurg Yayınları: Ankara

Önler, Zafer (2004). "XIV. ve XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları", *Kebikeç*, sayı 14. s. 273- 302.

Shefer, Miri (2014). *Osmanlı Tıbbı Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700* (Çev. Bülent Üçpunar). Kitap Yayınevi: İstanbul.

Şahin, Hatice (2007). "Câmi'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri." *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları.* Volume 2/2 Spring. s. 570-602.

Tarama Sözlüğü. I-VIII. 2. baskı: 1996. Ankara: TDK Yayınları.

Tokat, Feyza (2012). *Hezarfen Hüseyin Efendi'nin Tuhfetü'l-Erîbin-Nâfia Li'r-Rûhânî ve't-tabîb'i (İncelem-Metin-Dizin)*. Denizli. [Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Uçar, İlhan (2009). *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Sakarya [Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Yavuz, Serdar (2013). *Anonim Cerrah-nâme*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Yelten, Muhammed (1993). *Mahmûd-ı Şirvânî Kemâliyye.* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çiçekler, A.N. & Gürlek, M. (2016). "Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Hastalık Adları Üzerine / On the Names of Illnesses in Ottoman Medical Texts", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140,* Volume 11/21 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11284, p. 95-112.